

UDK 321.74:342.34(497.4)"198"

Stefano Lusa^{*}*Slovenska demokratizacija v osemdesetih letih*

Demokratizacija v Sloveniji je bil dolg proces, ki je trajal vsaj eno desetletje, deveto desetletje 20. stoletja, njeni nosilci pa so bili alternativna gibanja, pisatelji, punk glasbeniki, in tudi partijski voditelji. V ozadju boja med Ljubljano in Beogradom za reformo jugoslovanskega političnega sistema se je v republiki Sloveniji začela zanimiva razprava, ki je postopoma odpirala vrata demokraciji in kritičnemu gledanju v družbi.

Rešiti ustavno ureditev

Slovinci so si v letih od 1945 do 1980 v Jugoslaviji priborili posebne pravice, ki jih prej nikdar niso imeli. Čeprav so bili del federativne države z določeno mero centralizma, so lahko računali na celo vrsto državnih »atributov«. Imeli so svojo zastavo, svoj grb, svojo vlado, svoj parlament, svojo partijo. Ustava iz leta 1974 je postavila republike v središče jugoslovanske ureditve. Država je slonela na dogovarjanju med zveznimi enotami, republikami glede različnih ineresov. Značilno je, da je ta dokument zasnoval prav Edvard Kardelj, slovenski ideolog, ki je bil dolgo let drugi najpomembnejši človek jugoslovanskega režima.

Partija in režimski organi so že ob sprejetju ustavne reforme poudarjali pomen izvajanja novih določb. S političnega vidika samoupravljanje za komuniste ni bilo brez nevarnosti. Zveza komunistov je še vedno bila v središču sistema, toda pojavljati so se začela nova demokratična obzorja. Sam Kardelj je relativiziral vlogo partije.¹ Razredna logika seveda ni bila presežena, toda govorili so o samoupravnem pluralizmu v »socialističnem okviru«.

V federaciji so namen, da bi izvajali samoupravljanje, sprejeli na splošno z običajnim skepticizmom. Zdelo se je, da ga samo Slovenci jemljejo resno, saj so se zavedali, da jim tak sistem daje avtonomijo, ki je do tedaj nikdar niso imeli v takšni meri.

^{*} Dr., Fondazione »Franca e Diego de Castro«, Corso Unione Sovietica n. 218/bis, IT-10124 Torino; e-naslov: stefano68@yahoo.com

¹ Edvard Kardelj: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Ljubljana 1977, str. 82–102.

Namen, da bodo nadaljevali po tej poti, je jasno poudarjal tudi 9. kongres Zveze komunistov Slovenije leta 1982. Novi predsednik Centralnega komiteja, Andrej Marinc, je brez dlake na jeziku izjavil, da se partija odpoveduje oblasti in da se s socialističnim samoupravljanjem Zveza komunistov ne čuti več odgovorna za stanje v vseh sektorjih družbe, ampak da ta odgovornost pripada delavskemu razredu in delovnemu ljudstvu.²

Takšno novo stališče se je pojavilo tudi v načinu interpretiranja ustave, zakonov, statutov, uredb, tj. vseh pravnih norm jugoslovanske ureditve. Eno izmed sporočil kongresa je bilo, da je ustavo treba izvajati. To je seveda vzbujalo neko začudenje, zlasti med časnikarji iz drugih republik, ki niso razumeli te nove čisto slovenske zavzetosti. Toda Marinc jim je razložil, da brez Tita in Kardelja ni več takih osebnosti, ki bi s svojo avtoriteto lahko vplivale na razmere ter reševale politična in gospodarska vprašanja. To je preprosto pomenilo, da je po odhodu »očetov naroda«, ki jima nihče ni upal nasprotovati, treba slediti pravilom igre. Slovenski komunisti se verjetno niso zavedali, kako subverzivno je bilo njihovo stališče. Pisane norme, ki jih je bilo dotlej mogoče po želji in z veliko naglico spreminjati, so naenkrat začele igrati pomembno vlogo.

Sčasoma so spori med Beogradom in Ljubljano postajali čedalje bolj očitni. Viktor Avbelj, predsednik Predsedstva SR Slovenije, je že jeseni leta 1981 odkrito izjavil: »Skoraj ni ukrepa, ki ga predlaga federacija, da bi mi o njem ne imeli našega stališča.«³ In to stališče je bilo seveda zelo različno, če ne popolnoma nasprotno stališču Beograda. Posebno hude in polemične so bile razprave o upravljanju deviznega trga.⁴ Ljubljano je zelo skrbelo, da ne bi izgubila nadzora nad cenjenimi tujimi valutami, ki so jih njena podjetja zbrala v tujini, in da bi velikanski državni dolg ne bil »podružbljen« in porazdeljen »v enaki meri« ne glede na to, kdo ga je najel. Čedalje bolj si je utiralo pot prepričanje, da je Slovenija postala molzna krava. Nezačudenost se je pojavilo v tisku z objavljanjem člankov, ki bi si jih kako leto prej nihče ne upal niti misliti. V *Nedeljskem dnevniku* je 28. marca 1982 Tone Fornezzi - Tof v svoji zelo brani satirični rubriki napisal, da se je znašel v Beogradu pred avtomatom za kavo, a je bil brez kovancev. Tedaj se mu približa neki zvezni predstavnik, stegne roko in mu da manjkajoči dinar. Tof pa ga ne spusti v avtomat, pač pa reče, da ga bo nesel domov in dal v okvir, saj naj bi to bil zgodovinski dinar: »Prvi dinar, ki se iz Beograda vrača v Slovenijo.«⁵ Pri *Borbi*, enem izmed največjih dnevnikov v Beogradu, so se tako razburili, da so tej zadevi posvetili komentar, v katerem so trdili, da je gospodarsko rast v Sloveniji treba pripisati ne samo njeni delavnosti, ampak tudi koristim, ki jih je imela v jugoslovanskem okviru. Ker se nihče v Ljubljani ni odzval, so pri časopisu kar pobesneli.⁶

² Delo, 24. 7. 1982.

³ Božo Repe: Jutri je nov dan : Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana 2002, str. 27.

⁴ Delo, 5. 3. 1982.

⁵ Nedeljski dnevnik, 28. 3. 1982.

⁶ Delo, 16. 4. 1982.

Slovenija ni pokazala nobenega namena, da bi žrtvovala svoje interese na oltarju Jugoslavije in še manj, da bi zadovoljila Srbe. Med nemiri na Kosovu leta 1981 so v Ljubljani obsojali domnevno protirevolucijo v tej pokrajini, obenem pa so slovenski komunisti hoteli takoj nakazati tudi nekatere pomembne razlike.⁷ Ljubljana na primer ni nikdar marala izpodbijati Tirani pravice, da se zanima za albansko manjšino v Jugoslaviji.⁸ To bi bilo v nasprotju z enim izmed poglavitnih interesov slovenske »zunanje politike«: zanimati se za usodo svojih manjšin na tujem. Slovenci niso imeli nobenega namena, da bi se odpovedali tej izključni pravici, in zato ni bilo mogoče preprečiti Albaniji, da ravna enako v prid svojih rojakov na Kosovu.

Kar se je dogajalo, je bilo potencialno zelo nevarno za avtonomijo jugoslovanskih republik in pokrajin, saj bi lahko celo spodkopalo zvezno ureditev. Že od sprejetja ustave 1974 niso Srbi mogli prebaviti avtonomnih pokrajin. Po drugi strani pa je ustava iz leta 1974 zelo ustrezala Slovincem, ker so z njo dobili široko avtonomijo. »Protirevolucija« se je zdela sedaj najboljša pretveza za začetek razpravljanja o jugoslovanski zvezni ureditvi. Če bi se začela razprava o odnosih med avtonomnima pokrajinama in Srbijo, bi se nujno raztegnila tudi na odnose med federalnimi enotami in federacijo.

Slovenci so sprožili številna različna gledanja, ko so znotraj jugoslovanske partije začeli sestavljati »politično platformo« v zvezi s problemi v regiji. Ko je bil maja 1981 dokument predstavljen, so se Slovenci zgrozili, saj »je uvajal centralistične prvine« in je na neustrezen način obravnaval »narodnostno vprašanje«.⁹ Sprejetje dokumenta je tako postalo mnogo bolj težavno od predvidenega. Dokončno besedilo so omilili in ga sprejeli po šestih mesecih oklevanja. V njem so napovedali brezobzirni boj »protirevolucionarnim skupinam« ter predvideli ukrepe za zaježitev odseljevanja Srbov iz pokrajine. Slovenski pogledi pa so med Srbi povzročili številne pomisleke.

Spoštovanje zakonov v Sloveniji

Nova formalna drža Ljubljane je povzročila spremembe tudi v Sloveniji. Sredi leta 1980 je šest slovenskih intelektualcev vložilo prošnjo za ustanovitev nove kulturne revije in s tem povzročilo pravi vihar.¹⁰

Razprava o »novi reviji« je bila pravi preizkus za razumevanje, ali so nameni uveljavljanja »samoupravnega socialističnega pluralizma« resnični. Sestavljavci

⁷ Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (AS 1589), ae IV 4196, Zapis s sestanka s sekretarji medobčinskih svetov ZKS. 2. 4. 1981; Delo, 14. 4. 1981.

⁸ ARS, AS 1589, ae IV 3952, Povzetek razprave s 86. in 87. seje P. CK ZK Slovenije, 11. in 18. maja 1981.

⁹ ARS, AS 1589, ae IV 4201, Sestanek sekretarjev medobčinskih svetov ZKS.

¹⁰ ARS, AS 1589, ae IV 4637, Predlog za ustanovitev nove slovenske revije, 10. 6. 1980.

tega predloga so sprožili, morda ne da bi se zavedali, neki mehanizem znotraj družbenopolitičnih organizacij, ki se ni več ustavil, dokler ni prevladal.

Po dveletnem oklevanju so prišla dovoljenja in denar za tiskanje *Nove revije*. Uredniki so že v prvi številki dokazali, da breme režimskih struktur niti ni tako hudo, in so sproščeno začeli objavljati kronologijo težav, ki jih je bilo treba premagati, da je bilo končno mogoče revijo tiskati.

Republiški svet za varstvo ustavne ureditve se je sestal maja 1982, da bi preveril vsebino prve številke revije. Namen seje je bil, presoditi, ali so objavljeni prispevki takšne narave in tolikšne teže, da bi bili potrebni »administrativni ukrepi«. Po mnenju sodelujočih ni bilo razlogov, da bi sprožili restriktivne posege, čeprav so bile nekatere vsebinske izbire lahko sporne. Vendar so presodili, da bi poseg preiskovalcev ne uspel. Določeno pa je bilo, naj se pred razpečevanjem revije sestane njen uredniški odbor, ki naj izrazi svoje stališče o vsebini. S tem so hoteli dati razumeti, da je revija zunaj uradne linije in se kaže kot opozicijski časopis.¹¹

Vsa stvar pa ni imela nobenega učinka, saj je že slaba dva meseca zatem, julija 1982, ko je izšla druga številka, javni tožilec Pavle Car ugotovil, da novi prispevki dokazujejo ideološko usmeritev piscev. V uvodniku urednika *Nove revije* Tineta Hribarja je bilo mogoče prepoznati celo kaznivo dejanje »širjenja lažnih vesti«, vendar se je ugotavljalo, da je »družbena nevarnost«, ki je nujno potrebna, da se sproži ukrep, odvisna od celotne presoje besedila. Vsekakor je bilo jasno, da partija ni mogla nadzirati politike časopisa in niti delovanja članov Zveze komunistov, saj je bil Hribar član partije. Preiskovalci so prosili politike, naj preučijo objavljena besedila v prvih dveh številkah, saj naj bi bilo samo tako mogoče odločiti, kaj je treba narediti.¹²

Sredi leta 1981 je Franc Šetinc, sekretar predsedstva Centralnega komiteja ZKS, dal razumeti, da v tistem trenutku najbolj nevarni nasprotniki za Slovenijo niso tisti, ki zahtevajo novo kulturno revijo, marveč tisti, ki hočejo vrnitev v centralizem in državni socializem.¹³

Vrhovi partije so vedeli, da so akademski krogi nekako postali pribežališče za tiste, ki niso bili popolnoma usklajeni z režimom, kulturne kroge pa so šteli za potencialno nevarne tudi zato, ker so intelektualci v novi socialistični družbi izgubili privilegiran položaj, ki so ga imeli pred drugo svetovno vojno. V tistem času so gledališče, poezija, knjige in filmi postopoma postajali sredstvo posebnega »revizionizma«, ki je relativiziral in demitiziral odporniško gibanje in socialistično revolucijo. Za mnoge je bil to zelo hud udarec. Do takrat je veljal partizanski boj za veliko epopejo. Jugoslovanski filmi so prikazovali junaške

¹¹ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Zabeležka o sestanku v zvezi z izidom prve številke »Nove revije« 21. 5. 1982.

¹² ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Informacija 2. številke »Nove revije«, Ljubljana, 13. 7. 1982.

¹³ Komunist, 7. 3. 1981; 13. 5. 1981.

podvige Titovih partizanov v hagiografskih tonih. Sedaj pa so ti heroji postali sporni, njihova podoba je postala človeška.

S svojimi deli so si njihovi avtorji priborili nova svobodna obzorja. Umetniško ustvarjanje je postalo sredstvo, s katerim so se odstrle tajnosti, ki so bile skrbno prikrite javnosti. S književnimi deli in z gledališkimi stvaritvami je bilo mogoče obravnavati tematiko, ki bi se je sicer ne mogli lotiti.

Opustitev nekdanjih shem in retorike, ki so se v času ukoreninile, je postala modna praksa za vsakogar, ki je hotel hitro stopiti v ospredje kronike in takoj pridobiti vidnost in uspeh. Oblasti so kaj kmalu razumele, da je šlo za (neorganizirano) opozicijo, ki je dokaj sproščeno ugovarjala partiji in nameravala prikazovati manj slavne vidike njene politike. Pomesti z nasprotnimi glasovi in narediti čistko, pa ni več sodilo v logiko slovenskih komunistov, ki so začeli govoriti, da takih pojavov ne bodo več pobijali »z administrativnimi ukrepi«. Z drugimi besedami, kdor drugače misli, ne tvega zaporne kazni in do neke mere lahko tudi javno razglaša svoje misli. Samoupravljanje namreč dopušča vsem, da izrazijo svoje mnenje, le da ostanejo v okviru socialistične ureditve. In Slovenci so se trudili, da so uveljavljali tak sistem. Partija ni več zahtevala, da bi imela kratko malo prav. Dejansko pa tem dobrim namenom niso sledili dobesedno. Prepovedi in obsodbe so ostale orožje v rokah režima, čeprav so se ravnali po novi strategiji javne polemike, pri kateri so odgovarjali na obtožbe, ki so jim bile izrečene. To je bila absolutna novost, tudi zato ker so morali državljani poslušati obe strani. Na neki način je kritika dobila domovinsko pravico. Po mnenju Mitje Ribičiča, predsednika Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, je moral vsak, ki je hotel govoriti o tem, kar je napisal v svojih knjigah Milovan Đilas, prej te knjige prebrati. Samo tako se je bilo mogoče argumentirano boriti. Ne gre za to, da odpremo trg besedilom »sovražne emigracije«, ampak da ta besedila zberemo v univerzitetnih knjižnicah, kjer so na razpolago študentom in državljanom. Represivno policijsko akcijo je treba zamenjati »z znanostjo«.

Za argumentirano soočenje pa bi komunisti morali imeti na razpolago dovolj časa ali pa imeti »razred« intelektualcev v svoji službi. Pa niso imeli ne enega ne drugega. Partijski funkcionarji so skušali najti rešitev za izhod iz gospodarske in politične krize, v kateri se je znašla Jugoslavija, intelektualci pa so se postopoma oddaljili od partije.

Zaščita naroda

V začetku osemdesetih let si ni nihče niti v sanjah predstavljal, da bi ugovarjal socialistični ureditvi, niso pa manjkale kritike na račun režimskih izbir. Ko so zasnovali korenito šolsko reformo, imenovano »usmerjeno izobraževanje«, so se z več strani pojavile žolčne kritike. Kmalu se je ta projekt izkazal za

pravi polom, toda na uradni ravni so še naprej poudarjali prednosti te reforme.¹⁴ Dejansko pa se je tudi v javnih razpravah pokazalo, da so slovenski komunisti razdeljeni.¹⁵

Leta 1982 je pravnik Matevž Krivic, član partije, organiziral zbiranje podpisov proti reformi. Pomagala mu je »skupina občanov«, med katerimi je bil še neki drugi intelektualec, tudi član Zveze komunistov, Rastko Močnik. Akciji zbiranja se je pridružilo 655 ljudi.¹⁶

Takšne pobude v federaciji niso bile običajne. Podpisati protestni dokument, ni bila lahka odločitev. Tedaj ni mogel nihče z gotovostjo trditi, da to ne bo imelo nobenih posledic. Peticija je bila poslana političnemu vrhu v državi, slovenskemu vodstvu pa je povzročila hude skrbi. Najhujši problem pa je bil ta, da so bili med podpisniki tudi komunisti, ki naj bi tako po mnenju nekaterih oslabili Zvezo komunistov. Te tovariše in tovarišice so obtožili, da niso zadeve pojasnili znotraj partije »v skladu z demokratičnim centralizmom«.¹⁷

Takšne obsodbe bi v drugačnih okoliščinah lahko pomenile konec za tistega, ki bi se tako opredelil, toda v tistih letih se v Sloveniji kaj takega ni moglo zgoditi. Jasno je bilo, da je povezava med »vrhom« in »bazo« partijcev čedalje bolj razpadala. Kot ni mogla zvezna partija nadzirati partij v republikah, tako tudi slovenska partija ni mogla nadzirati in disciplinirati delovanja svojih članov. Pobudnike peticije ni skrbelo, kaj bodo rekli vodilni politiki. Ker niso bili zadovoljni z objavo novice v *Delu*, so zahtevali popravek. Ker ga je uredništvo odklonilo, so se celo obrnili na sodišče. Krivic je zahteval pravico do ugovora in začel vlagati celo vrsto prijav in pritožb.¹⁸ Zaradi tega so nekateri člani slovenske partije celo menili, da se uporabljajo klasične metode meščanskega nasilja.¹⁹ Dejansko pa je Krivic uporabljal, verjetno ne da bi se zavedal, enaka sredstva, kakršna je uporabljala Ljubljana v Beogradu. Zahteval je samo spoštovanje veljavnih zakonov. Stvar pa je bila v sistemu, kakršen je bil jugolovski, ki ni bil zamišljen za dobesedno uporabo, lahko skrajno nevarna.

Šolska ureditev je postala tudi jabolko spora med Ljubljano in Beogradom. V federaciji so hoteli poenotiti učne programe in so pripravili tako imenovana »skupna jedra«. Na videz se je cilj zdel plemenit. Jugoslovanski narodi bi se

¹⁴ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 25, Informacija k odprtem pismu Predsedstvu SR Slovenije, Predsedstvu CK ZKS, in Predsedstvu RK SZDL, 30. 6. 1982; ARS, AS 1589, ae IV 6649, Nekatera idejnopolitična vprašanja na področju usmerjenega izobraževanja in naloge komunistov. Teze za problemsko konferenco. 19. 1. 1983.

¹⁵ ARS, AS 1589, ae IV 6649, Magnetogram 23. seje P. CK ZKS, 14. 2. 1983.

¹⁶ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 25, Odprto pismo Predsedstvu SR Slovenije, Predsedstvu CKZKS, in Predsedstvu RK SZDL.

¹⁷ ARS, AS 1589, ae IV 6634, Magnetogram 11. (zaprte) seje P. CK ZKS skupaj s sekretarji medobčinskih svetov ZKS in izvršnimi sekretarji P. CK ZKS dne 26. 7. 1982.

¹⁸ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 25, Pisma Krivica Matevža naslovljena na Andreja Marinca, Franca Šetinca, Viktorja Avbelja, Milana Kučana, Jožeta Smoleta in Borisa Majerja »O metodah pritiska in o še hujših rečeh«. 1982.

¹⁹ ARS, AS 1589, ae IV 6647, Neavtorizirani magnetogram zaprte seje P. CK ZKS, 21. 1. 1983; Neavtorizirani magnetogram zaprte seje P. CK ZKS, 31. 1. 1983.

med sabo spoznavali, hkrati pa bi se zmanjšale težave pri prehajanju iz šol ene zvezne enote v šole v drugi republiki.²⁰

Vendar Ljubljana ni bila pripravljena preveč žrtvovati svojih posebnih pravic. Med razpravami o reformi so njeni predstavniki pristali na poenotenje le do točke, da je bila zagotovljena enotnost sistema, niso pa se strinjali, da bi šolski predmeti in njihova vsebina postali povsem podobni. V podrobnem opisu programov za osnovne šole je bil predviden študij sto petdeset naslovov književnih del ter šestnajst ljudskih pesmi, povesti in pravljic. Med temi je bilo samo osemnajst slovenskih avtorjev. Federalne enote naj bi imele možnost, da delno same odločijo o šolski snovi. Dejansko pa naj bi se med šolskimi urami slovenščine učili ne ravno opredeljeno »jugoslovansko književnost«, pri kateri bi prevladali pisatelji iz drugih jezikovnih območij. To bi korenito spremenilo model poučevanja v republiki. Izvedenci iz Ljubljane, ki so bili vpleteni v razpravo, so bili prepričani, da taka sprememba ne bo mogla na noben način prispevati k okrepitvi enotnosti jugoslovanskih ljudi in narodnosti. Če so z ene strani vztrajali na domnevi, da bodo razlike presežene, so po drugi strani nasprotovali »unitarističnim« težnjam po poenotenju šol. Drugi pa so seveda take teze preprosto ožigosali za nacionalistične.²¹

Standardizirati vsebino iz fizike in matematike ni bilo enako kot poenotiti poučevanje književnosti ali zgodovine. Konec koncev je imela šola nalogo, da mlade ljudi oblikuje tudi narodnostno, ne samo ideološko.²² S takšno reformo to ne bi bilo več mogoče. Razprava seveda ni mogla biti izvzeta iz skrajno napetega splošnega okvira, v katerem je bila v polnem teku razprava o prihodnji ureditvi federacije.

Ker so hoteli pospešiti reformo, so se začeli slovenski predstavniki upirati čedalje bolj izrazito. Uporabljali so strategijo, da so dlakocepili o formalnih vidikih. Tako so izrecno rekli, da si po ustavi noben medrepubliški organ ne more prilaščati republiških izključnih pravic.²³ Sporočilo je bilo jasno in je pomenilo, da brez izrecnega pristanka vseh federalnih enot ni mogoče narediti ničesar. Delovanje je bilo torej zelo podobno ravnanju, ki ga je uporabljal Krivic s peticijami proti usmerjenemu izobraževanju.

Razpravljanje je do tedaj ostalo znotraj struktur sistema, aprila in maja 1983 pa je prišlo na dan tudi v tisku. V slovenskem časopisju so se začeli pojavljati nekateri dvomi. Polemika je postajala čedalje bolj ostra, in ko je neka medre-

²⁰ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 28, Informacija o pripravi skupnih programskih jeder. 18. 2. 1983.

²¹ ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 28, Informacija o pripravi skupnih programskih jeder. 18. 2. 1983; ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 28, Nota Majda Poljančar in Marjana Jelena, 18. 2. 1983.

²² Delo, 29. 4. 1980.

²³ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 37, Stališča in mnenja republiškega družbenega sveta za vzgojo in izobraževanje o predlogu skupnih programskih jeder. Ljubljana, 14. 3. 1983; ARS, AS 1589, Predsednikova dejavnost, šk. 28, Informacija o pripravi skupnih programskih jeder. 18. 2. 1983.

publiška komisija sprejela program »skupnih jeder«, se je pesnik Ciril Zlobec, eden izmed najbolj pronicljivih intelektualcev, na katerega je partija lahko računala, odzval in javno izjavil, da je bilo slovenski književnosti odmerjenega premalo prostora.²⁴ Pridružil se mu je tudi pesnik Janez Menart, ki je projekt celo ožigosal kot raznarodovalni poskus.²⁵ V tem zelo napetem ozračju se je oglasilo tudi Društvo pisateljev, ki je opredelilo »jedra« kot izraz »centralističnih« in »unitarističnih« teženj. Od slovenskih politikov je društvo glasno zahtevalo, naj o njih ne razpravljajo več.²⁶

V Ljubljani je partija morala ugotoviti, da je razpravljanje v javnem mnenju povzročilo velik nemir in zaskrbljenost za usodo slovenskega jezika.²⁷ Zaskrbljeni so bili tako režimski intelektualci kakor tudi tisti, katerih odzivanje je postajalo čedalje bolj kritično. Stališče do reforme je bilo v bistvu odklonilno.²⁸ Dovolj je, če vemo, da sta bili stališči pesnika Toneta Pavčka v neki oddaji beograjske televizije in predsednika slovenskega Centralnega komiteja Andreja Marinca povsem enaki.²⁹ Oba sta menila, da samo Slovenci lahko določijo, koliko prostora naj se da književnosti drugih narodov. V Sloveniji je bilo naravno, da se slovenščine ni mogoče učiti z obravnavo neslovenskih piscev, kakor tudi da se ni mogoče učiti srbsčine na podlagi slovenskih avtorjev.³⁰

Partija in izobraženci

Odnos partije do umetniškega ustvarjanja ni bil pretirano zatiral. Izšla so nekatera žgoča dela in pisatelji so se lotili številnih prepovedanih tem. Slovenski komunisti so se pokazali čedalje bolj strpni, izobraženci pa so se začeli oddaljevati od Zveze komunistov. Njeno vodstvo se je spraševalo, zakaj se vse to dogaja.³¹ Novi predsednik Društva slovenskih pisateljev, Tone Partljič, je bil primoran priznati, da v tem društvu ni bilo lahko govoriti kot komunist.³² Resnici na ljubo je za avtorje obravnavanje »žgočih« tem pomenilo odlično reklamo in možnost stopiti v ospredje dnevne kronike ne glede na njihovo de-

²⁴ Delo, 11. 8. 1983.

²⁵ Delo, 1. 9. 1983.

²⁶ Janez Menart: Slovenec v Srboslaviji. Kulturno politični spisi. Ljubljana 2001, str. 102–105.

²⁷ ARS, AS 1589, ae IV 6664, Zabeležka s posveta o problematiki skupnih programskih jeder vzgoje in izobraževanja, z dne 26. 9. 1983.

²⁸ ARS, AS 1589, ae IV 6664, Zabeležka s posveta o problematiki skupnih programskih jeder vzgoje in izobraževanja, z dne 26. 9. 1983; Informacija s 37. seje P. CK ZK Slovenije, 3. 10. 1983.

²⁹ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Razprava tovariša Toneta Pavčka v beograjski oddaji Porota. Ljubljana 28. 10. 1983; Delo, 4. 11. 1983.

³⁰ Delo, 4. 11. 1983.

³¹ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Srečanje s pisatelji, 26. 10. 1983, Josip Košuta.

³² ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Zapis srečanja in razgovora tovarišev iz slovenskega političnega vodstva s pisatelji Društva slovenskih pisateljev in PEN-a 26. 10. 1983.

jansko umetniško vrednost. Zelo pogosto so se literarni večeri spremenili v ventil, s katerim so si dali duška in zahtevali pojasnila o najbolj mračnem dogajanju v prvem povojnem obdobju. Upravičeno so se spraševali, zakaj se vse to ne more osvetliti tudi v samoupravnem sistemu in zakaj se ljudje v takšnih okoliščinah ne čutijo bolj svobodne izraziti svoje mnenje.

V Jugoslaviji so se širili napadi na temeljne vrednote revolucije, na politični sistem in na Zvezo komunistov.³³ Na ta pojav so se republike in pokrajini federacije odzivale različno. V nekaterih so uvedli tudi odločno represijo. Slovenski komunisti niso imeli namena iti po tej poti, čeprav se je zdelo, da ne morejo več nadzirati dogajanja. V praksi jim ni več uspelo uveljavljati svoje politike ali vsaj zaustavljati določene akcije s sredstvi, ki so jih imeli na razpolago. Naj zadošča, če povemo, da nista bila niti dva pogovora z odgovornimi neke gledališke hiše v Ljubljani dovolj, da »bi prepričali« vodstvo, da je neko gledališko delo na repertoarju »ideološko sporno«.³⁴ Uradne razlage o dogajanju so vsekakor pokazale politično šibkost in »pomanjkljivo dejavnost« komunistov v teh strukturah. Dejanski problem je bil, da partija ni več delovala enotno. Člani partije niso imeli jasne usmeritve in so se zdeli čedalje manj vezani na idejo, da morajo upoštevati navodila.

Že od prvih polemik se je ugotavljalo, da se komunisti niso primerno odzvali na nesprijemljive teze. Sicer je bilo treba priznati, da niso imeli ne primerne teoretične baze in niti potrebnih govorniških sposobnosti, da bi lahko ugovarjali.³⁵ Kot bi to ne bilo dovolj, se je tudi ugotavljalo, da se izobraženci, od katerih je bilo pričakovati konkretno zavzetost, niso bili pripravljene aktivno vključiti v iskanje rešitev.³⁶ Radi pa so kritizirali. V partiji so se seveda krepili pritiski in pozivi, naj poseže s »političnimi in administrativnimi« ukrepi, toda v sami Zvezi komunistov so tovarišem, ki so bili najbolj zaskrbljeni zaradi preveč popustljivega stališča, razlagali, da ni mogoče »nasprotovati samoupravljanju.«³⁷ Poudarjali so namreč, da ideološkega boja ne morejo voditi sodniki, ki smejo nastopiti samo, če se krši zakon.³⁸

V družbi se je medtem širila misel, da je Slovenija prisiljena plačevati potratno ravnanje drugih in da se mora braniti pred »raznarodovanjem« in jugoslovanarstvom. Podobne presoje so se širile tudi znotraj partije, ne toliko med voditelji kolikor med razumništvom v Zvezi komunistov. France Klopčič, eden izmed najstarejših še aktivnih članov iz prvega obdobja komunističnega gibanja po prvi svetovni vojni, je konec leta 1983 celo sestavil pravi dokument z značilnim naslovom »Slovenski nacionalni program med graditvijo socializma«. V besedilu je predlagal neke vrste narodno pot v socializem in sprožil

³³ Komunist, 19. 10. 1984.

³⁴ Komunist, 6. 11. 1984.

³⁵ Komunist, 11. 11. 1983.

³⁶ Komunist, 25. 3. 1984.

³⁷ Komunist, 19. 10. 1984.

³⁸ Dnevnik, 16. 10. 1984, Milan Meden, »Idejnopolitičnega boja ne more voditi javni tožilec«.

zamisel bolj prožne federacije. Po njegovem mnenju je bilo to potrebno tudi zato, ker so se med ljudmi širili razočaranja, neka oblika sovraštva in občutek nacionalne ogroženosti.³⁹ Priletnemu avtorju pa republiško vodstvo ni dovolilo objave tega članka. Stane Dolanc je odločno izjavil, da bi izid takega besedila imel zelo hude posledice za Slovenijo in za Zvezo komunistov Slovenije, ker naj bi vseboval protikomunistične, protijugoslovanska, protisamoupravna in protislovenska stališča.⁴⁰ Ostra sodba ni preprečila, da bi te teze ne pridobivale čedalje večjega soglasja, saj je dokument še dalje krožil znotraj partije in povzročil ostre razprave, ki so zajele še druge izobražence, da so pomislili na usodo slovenskega naroda in na grožnje, ki so prihajale iz Beograda. Za večji odziv na ta razmišljanja je poskrbel Ciril Zlobec, ki je že sprožil polemiko o »skupnih jedrih«: konec 1984 je v kulturni reviji *Sodobnost* objavil intervju s Klopčičem, v katerem so prišle na dan glavne točke njegovih razmišljanj.⁴¹

Epizoda ni bila nepomembna, saj je prav v tistem času Zveza komunistov Slovenije pripravljala »tematsko sejo«, posvečeno kulturnim vprašanjem. Za partijo take pobude niso bile nove. Tudi o drugih vprašanjih je namreč organizirala poglobljene, a v glavnem jalove razprave. Namen je bil najti izhod iz stanja, ki se je zdelo dokaj zapleteno.

Po mnenju partije naj bi kulturni plenum dal celo vrsto odgovorov na številne obtožbe, ki so jih zlasti intelektualni krogi izrekli na račun komunistov. Vse je bilo organizirano zelo skrbno. Sprožili so razvejeno razpravo, ki je trajala več mesecev in zajela vse institucije v državi.

Izhajajoč prav iz te razprave in predvsem iz ozračja, ki je nastajalo v družbi, je Društvo slovenskih pisateljev, ki je bilo v ospredju dogajanja, povezanega s »skupnimi jedri«, organiziralo »povsem avtonomno« (to je brez vpletanja Socialistične zveze delovnega ljudstva) dvodnevno javno tribuno z naslovom »Slovenski narod in slovenska kultura«. Na posvetu, na katerega so povabili osebnosti različne ideološke usmerjenosti in raznih generacij, so opredelili stanje in tudi opozorili na vrsto nepovezanih razmišljanj, ki so povzročila med intelektualci veliko bojazen za prihodnost lastnega naroda.⁴²

V Sloveniji so zlasti pisatelji zaznali v sebi mesijansko poslanstvo. Imeli so se za prave »očete naroda«, utemeljitelje »republike književnikov«, ki so se uprli asimilaciji samo zahvaljujoč se lastni žilavosti. Prireditev se je spremenila v strogo obravnavo, na kateri so bili v klopih za obtožence partija, Jugoslavija in slovenski politični voditelji. Jasne odgovornosti so pripisali režimu in nje-

³⁹ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 38, Zapis pogovora Andreja Marinca, predsednika Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije s Francetom Klopčičem o njegovem spisu »Slovenski nacionalni program med graditvijo socializma«, ki je bil dne 20. 9. 1984 v prostorih Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, Ljubljana, 1. 10. 1984.

⁴⁰ ARS, AS 1589, ae IV 6698, Zaprtja seja P. CK ZKS, Ljubljana, 23. 9. 1984.

⁴¹ ARS, AS 1589, šk. 1077, OV: 57.

⁴² ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32, Javna tribuna v Cankarjevem domu na temo »Slovenski narod in slovenska kultura«, Ljubljana, 9. 10. 1985.

govim ljudem. Nekateri so celo odprto govorili o sladki smrti slovenskega naroda in o smrti srednjeevropskega prostora, ki se razprostira od Trsta do Baltika. Razpravi je sledilo veliko število poslušalcev, tako da so bile dvorane velikega kulturnega doma v Ljubljani premajhne.

Slovenska partija se je zdela zmedena. Komuniste so trdo prijeli in jim očitali krivdo za obstoječe stanje. Številne izražene misli so jasno nasprotovale »samoupravni politiki Zveze komunistov«. Kdor je skušal zavračati obtožbe, je to delal neargumentirano in to je slovensko vodstvo zelo skrbelo. Komunisti, ki so bili povabljeni na razpravo, tako rekoč niso bili sposobni odgovarjati na učinkovit način in tako je bilo treba priznati, da so manj prepričljivi kot tisti, ki niso skoparili s kritikami na račun režima. Sicer pa so slogani, ki so se sklicevali na narodne vrednote, doživeli najbučnejše aplavze.⁴³

V zgoščenih razpravah znotraj partije so morali priznati, da so na omenjeni tribuni dokaj objektivno prikazali stanje in razpoloženje v enem delu »slovenskega kulturnega prostora«. Zagovornike »drugačne Slovenije«, postavljene v srednjeevropsko dimenzijo, so dolžili, da jim manjka smisel za politični realizem. Po drugi strani pa so menili, da je bolje dopuščati podobne izbruhe, kakor pa jih oblastveno zatirati. Saj ni partija tista, ki dovoli ali prepoveduje take tribune, pač pa je potrebna večja zavzetost tudi voditeljev, ki bi se morali izpostaviti v prvi osebi in odgovoriti v »demokratskem dialogu«.⁴⁴

Partija pa se je soočala tudi s hudim upadom članov in s kritikami, ki so prihajale od znotraj. Ko so leta 1986 obnavljali politične funkcije, so se v vseh republikah, kot po navadi, vrstile živahne razprave. Drugače kot v preteklosti pa so letele hude obtožbe tudi na račun vodstva. V Celju si je neki delegat upal predlagati, naj se Franceta Popita ne potrdi v funkciji predsednika slovenskega predsedstva.⁴⁵ Nekaj podobnega se je ponovilo tudi v neki ljubljanski četrti, kjer je Matevž Krivic najavil, da se bo vzdržal glasovanja o Popitu in Marincu. Krivic je utemeljil svojo izbiro, rekoč, da kdor je odgovoren za tuji dolg, se na volitvah ne more več predstaviti.⁴⁶

⁴³ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 32; Informacija Vlada Janežiča v zvezi z javno tribuno, ki jo je sklicalo Društvo slovenskih pisateljev 9. in 10. 1. 1985; ARS, AS 1589, ae IV 6711, Magnetogram 82. (zaprt) seje P. CK ZKS, 4. 3. 1985. Idejna ocena pisateljske tribune v Cankarjevem domu.

⁴⁴ ARS, AS 1589, ae IV 6711, Javna tribuna društva pisateljev Slovenije »Slovenski narod in slovenska kultura«. Cankarjev dom, Ljubljana, 9. in 10. januarja 1985 (poskus celovitejše analize) Ljubljana, 1. 3. 1985.

⁴⁵ Delo, 11. 3. 1986.

⁴⁶ ARS, AS 1589, predsednikova dejavnost, šk. 37, Magnetogramski zapis diskusije na 2. seji koordinacijske konference v občini Ljubljana Bežigrad, 25. 3. 1986.

Punk

Prvi resen močan sunek slovenski družbi pa niso dali pisatelji ali na splošno izobraženci, ampak glasbeniki. Sredi sedemdesetih let so bili mladi tesno povezani z režimom, bolj kot kadar koli prej, in so bili sestavni del družbe, ki je zagotavljala veliko varnost. Mladi so šli skozi režimske organizacije in njihova vključitev v svet dela ni bila travmatična. Dobiti zaposlitev je bilo v Sloveniji zelo preprosto in na obzorju ni bilo nobenih neznank. Vse je bilo mirno, nobenega sledu ni bilo o »subkulturi«, ki jo je bilo videti pri najstnikih na Zahodu, in o tistem uporniškem duhu, ki je na splošno značilen v mladih letih. V tisti generaciji ni bilo nobenega uporništva. Mladi so se oblačili in se obnašali zelo podobno kot njihovi starši.⁴⁷

Po mnenju enega izmed začetnikov slovenskega punka, Gregorja Tomca, je bil problem tiste družbe »mrtvaško dolgočasjek«. Nič se ni dogajalo in tudi glasba (ne samo v Jugoslaviji, ampak tudi v svetu) je bila vedno enaka. Čutiti je bilo željo, da bi se kaj spremenilo. Tedaj se je pojavil punk in Tomca je takoj silovito prevzel. Na njegovo pobudo so nastali *Pankrti*, prva slovenska punk skupina. Prvi koncert je imela 18. oktobra 1977 v telovadnici gimnazije Moste v Ljubljani. Organizatorji so bili prepričani, da tistemu nastopu ne bodo sledili drugi, a ni bilo tako. Že naslednjega dne so koncert ponovili v študentskem naselju v Ljubljani. Tednik *Stop* je takoj objavil članek in tudi glasilo mladinske zveze, *Mladina*, se je začelo ukvarjati s tem pojavom. Igor Vidmar je začel voditi svojo oddajo na *Radiu Študent* in namenil veliko časa tej zvrsti glasbe. Punk skupine so se množile in mnogi mladi so se začeli oblačiti kot njihovi vzorniki. V nekaj mesecih je nastalo gibanje, subkultura, ki se je samostojno organizirala zunaj obstoječih struktur v državi, kjer ni bilo mnogo prostora za neprogramirane in nepredvidene reči.⁴⁸

Čeprav so bila besedila pesmi Pankrtov politično zelo ostra, se je dejansko zanimanje glasbenikov zdelo bolj usmerjeno v zabavo in k dekletom kot pa v družbeno angažiranost in v spremembo sistema. Zamisel, da bi skupino predstavili kot protirežimski glasbeni ansambel, je bila preveč privlačna, da bi se ji odpovedali. Igor Vidmar, ki je postal resnični in pravi pobudnik slovenskega punka, je ob izdelavi prve plošče poudaril prav to, pevec skupine, Peter Lovšin, pa se je zavzemal za manj agresivno nastopanje.

Toda komunisti so s svojo pompoznostjo in retoriko postali preveč privlačni za glasbenike. Razkol je nastal tudi zato, ker so ne glede na politično angažiranje izbrisali celo vrsto fraz, ki so jih nenehno uporabljali v politični in kulturni retoriki tistega časa, ter na neki način spremenili izražanje. Slovenski

⁴⁷ O punku v Gregor Tomc: *Profano: kultura v modernem svetu*. Ljubljana 1994, (dalje Tomc, *Profano*) str. 179–180; Janez Janša: *Med transmisijo in samostojnostjo – politična organizacija mladine v Sloveniji (1941–1984)*. V: *Mladina*, 20. 6. 1985.

⁴⁸ Pogovor z Igorjem Vidmarjem, 31. 3. 2003 in z Gregorjem Tomcem, 27. 3. 2003; Punk pod Slovenci. Ljubljana 1984, (dalje Punk pod Slovenci) str. 10.

punksi pa niso ostali zunaj sistema, saj so izkoristili »demokratske možnosti«, ki jih je ponujala politična ureditev tistega časa. V tem smislu so izrabljali obstoječe politične organizacije (zlasti Zvezo socialistične mladine – ZSMS) oziroma dovtetnost njihovih voditeljev, da organizirajo prireditve.

Režim ni prenesel punka, ne da bi se odzval. Pojav se je razvijal skoraj brez motenj tri leta, nato pa so se začeli problemi, ko se je predsednik Centralnega komiteja ZKS, France Popit javno ogradil od te zvrsti nihilistične glasbe. Za lokalne odgovorne partijske funkcionarje problem ni bil ravno preprost, saj niso nič ali skoraj nič vedeli o mladih in alternativni glasbi. Obračali so se na policijo, da bi dobili več informacij, ta pa je začela punke zasliševati, da bi razumela, kaj se dogaja.

Kmalu je razumela, da tisti mladi niso prav nič verjeli v dogme socialistične družbe. Represija ni toliko zaobjela priznanih skupin, ampak bolj mlade, ki so se sklicevali na njih kot na svoje vzornike. Policija je začela ravnati s panki, kot da bi bili pijanci ali berači, kot da bi šlo za navaden pojav družbene odklonskosti. Resnični sovražniki partije so bili ljudje okoli *Nove revije*, ker »so uporabljali besedo« in ker so verjeli, da je z močjo besede resnično mogoče spremeniti zadeve. Panki so bili preveč zunaj njihove sheme, da bi se lahko soočali z njimi.⁴⁹

Zveza socialistične mladine Slovenije se je v začetku skušala upreti »komercialnim pojavom«, kakor jih je opredelila. Takšna glasba se gotovo ni zdelala na liniji socialistične morale. Neformalno so skušali pritisniti na Študentski kulturno-umetniški center (Škuc), da bi preprečili izid prve plošče Pankrtov. Leta 1979 so skupino izključili iz programa praznovanj dneva mladosti in ji tako odvzeli pomembno možnost nastopa. Kmalu so spoznali, da se je pojav razširil do take mere, da ga ne bo mogoče več premagati, še več, ni mu bilo mogoče nasprotovati, ne da bi si zapravili naklonjenost velikega dela mladine. Tedaj so ga skušali vključiti v sistem. Sami voditelji mladinske zveze so začeli govoriti, da »bodo upravni ukrepi neučinkoviti«, in so preiskovalce pozvali k strpnosti. V praksi so se mladi komunisti, ki so bili na čelu mladinske organizacije, sprijaznili s stališčem, ki je bilo zelo drugačno od stališča njihovega predsednika Franceta Popita. Stvar ni bila tako nepomembna, kot se je zdelo na prvi pogled, ker je to privedlo do manj monolitne mladinske organizacije in se je znova porodilo upanje, da bo znotraj nje mogoča kaka oblika pluralizma. Kaj kmalu so se punksi in mladinska zveza po posegu poljskega generala Jaruzelskega decembra 1981 na posebnem koncertu solidarizirali s poljskimi delavci. Ob neki drugi priložnosti so med predstavitvijo neke plošče v živo protestirali proti uvedbi »depozita«, to je takse, ki jo je vlada naložila državljanom, ki so nameravali potovati v tujino.

⁴⁹ Pogovor z Igorjem Vidmarjem, 31. 3. 2003 in z Gregorjem Tomcem, 27. 3. 2003; Ali Žerdin: Pankrti poznega socializma. V: Temna stran meseca. Ljubljana 1998, str. 376; Tomc, Profano, str. 191–193; Punk pod Slovenci, str. 16–19.

Stari komunisti pa so kar pobesneli, ko se je pojavila na glasbeni sceni skupina Laibach. Njen pojav je bil za staro generacijo prava preizkušnja za živce. Ime skupine in ikonografija, ki je v marsičem spominjala na nacizem, je razkačila stare borce in najbolj dogmatične komuniste. Že ime samo je bilo nesprejemljivo. V Sloveniji bi namreč nihče niti v sanjah ne poimenoval Ljubljano z nemškim toponimom. Mnogi so se v spomnili »na stoletne nemške poizkuse, da bi izbrisali ali celo uničili slovensko identiteto, in zato je to povzročilo hudo kolektivno vznemirjenost in zelo hude reakcije«. ⁵⁰ Prvi so protestirali prav nekdanji partizani.

Polemike so dosegle svoj višek junija 1983, ko so skupino povabili v neko zelo popularno televizijsko oddajo. Glasbeniki so se predstavili v vojaški uniformi: na rokavu so nosili prišit bel trak z običajnim črnim križem. Skupini so poleg imena in simbolike očitali tudi uporabo nemškega jezika v besedilih njihovih pesmi. Takoj po njihovem pojavu v javnosti je ljubljanska občinska skupščina ugotovila, da je bil nemški toponim uporabljen »brez potrebne pravne utemeljitve«, in je zato prepovedala nadaljnje nastope v prestolnici. ⁵¹ Prepoved se ni spremenila v pogrom proti skupini Laibach, ki je lahko precej nemoteno nadaljevala s svojim delovanjem. Leta 1986 je Jože Smole, eden izmed najbolj vidnih politikov v slovenski prestolnici, priznal, da je pregon skupine, ki so ga razglasile mestne oblasti, naletel na skromno podporo na republiški ravni. ⁵²

Skupina Laibach pa je pridobila velik ugled na vsedržavni in mednarodni ravni. Njihovi koncerti so postali neke vrste politični nastopi in znotraj skupine je nastala posebna umetniška šola, ki je imela ambicijo obnoviti slovensko narodno umetnost.

Leta 1984 je nastala umetniška skupina Neue Slowenische Kunst (NSK), ki je poleg skupine Laibach vključevala slikarje in grafike skupine Irwin ter gledališko skupino Sestre Scipion Nasice. Skupina NSK je združevala nacistično simboliko s simboliko stalinizma in jugoslovanskega komunizma. Iz vsega tega je nastal umetniški pojav, ki so ga sami avtorji opredelili kot kulturna retrogarda.

Podobno kot Nova revija, ki je lahko računala na naklonjenost nekaterih osebnosti znotraj institucij, bi se tudi skupina NSK ne mogla uveljaviti, če bi ne imela politične podpore. V jugoslovanskem sistemu so umetniki lahko preživeli, če so prejeli javno podporo in če so jim institucije naročale dela. Po začetnih pomislekih in rahlem obotavljanju je Zveza socialistične mladine Slovenije postala zaščitnik punk skupine *in zlasti skupine NSK*. Temu konzorciju je naročila pomembna dela. Grafiki Novega kolektivizma so izdelali celo vrsto plakatov, skupina NSK pa je prejela veliko finančno pomoč. Do tega je prišlo, ker so te umetnike lahko uporabili »za utemeljitev posebne kulturne platforme mladinske zveze«. ⁵³

⁵⁰ A. Monroe: Pluralni monolit: Laibach in NSK. Ljubljana 2003, str. 196.

⁵¹ Mladina, 21. 6. 1984.

⁵² ARS, AS 1589, ae IV 6754, Magnetogram 120. seje P. CK ZK Slovenije, 14. 4. 1986.

⁵³ Tomc, Profano, str. 127.

Sklep

Po Titovi smrti 1980 so se v Ljubljani zavedali, da je najboljšo jamstvo, da bodo lahko obvarovali svojo avtonomijo znotraj jugoslovanske federacije, spoštovanje ustave in zakonov. Ustava je Sloveniji zagotavljala takšno avtonomijo, kot je še ni imela nikdar prej. V osemdesetih letih se je v federaciji sprožila ostra razprava o potrebi, da se sistem reformira. Nekateri so namreč menili, da se prav v ureditvi skriva izvor politične in gospodarske krize v federaciji. Slovensko politično vodstvo pa je od Beograda zahtevalo, naj se zakoni spoštujejo. S tem je sprožilo pravi in resnični prevratniški projekt, čeprav se mogoče tega ni niti zavedalo. Nepregledna jugoslovanska zakonodaja dejansko ni bila zasnovana tako, da bi jo dobesedno spoštovali.

Ko so slovenski politiki začeli zahtevati v Beogradu spoštovanje zakonov, so jih začeli uveljavljati tudi sami. Naenkrat so se odprla vrata svoboščinam, ki jih je dopuščal samoupravni sistem. Partija je kaj kmalu razumela, da stanja ne nadzoruje več, obvladovala pa ni več niti delovanja svojih članov. Oblasti so po eni strani dopuščale demokratično odpiranje, po drugi pa so se mu morale podrežati tudi same.

Nosilci tega procesa so bili po eni strani izobraženci, po drugi pa alternativna gibanja glasbenikov in mladinski časopisi. V začetku so prav ti v družbo vnesli najradikalnejše pobude. Proces demokratizacije je namreč treba razlikovati od procesa, ki je privedel do samostojnosti države in ki se je začel v drugi polovici osemdesetih let. Toda gibanje za osamosvojitve se je lahko okoristilo prav s tistimi svoboščinami, ki so jih sprožili drugi.

SLOVENIAN DEMOCRATISATION IN THE 1980s

SUMMARY

In the beginning of the 1980s, the Slovenian communists found themselves in a new situation. The »fathers of the homeland« had died; Tito and Kardelj, »who would use their authority to influence the situation and solve the political and economic problems«, were gone. What were they supposed to do? They realised they had no other option than to adhere to the law or legislation, especially the constitution. They thought this was the best way to protect the Slovenian interests in the context of the Yugoslav federation. The long-winded Yugoslav constitution was not written to be read literally – it was more of a political declaration. Frequently the legislation was written in the same manner, but for Ljubljana it still represented the best guarantee for the preservation of the level of statehood or autonomy, which Slovenia had secured for itself within the federation.

Thus Slovenians started demanding that the rules of the game, as specified in the Yugoslav constitution and other legislation, be adhered to by everyone in Yugoslavia, including themselves. Suddenly Slovenia allowed certain freedoms, which had been unimaginable before. The »Party« became aware that it no longer controlled the standpoints and acts of its members.

After all, Slovenian society seemed much more open than the other parts (republics) of Yugoslavia, also due to its geographic location, which allowed direct contacts with the West. That facilitated the flow of information and standpoints. Therefore Slovenia soon saw the introduction of alternative ideas. Pacifism, ecology, punk movement – these were phenomena, frowned upon by the rest of the Yugoslav state. In Slovenia they were not simply tolerated; instead they were even institutionalised in the context of the Socialist Youth League of Slovenia. This enabled the spaces of freedom to become increasingly wider, which gradually but surely led to the democratisation of society.